

В. Ф. ГЕНІНГ

**IV Міжнародний конгрес
фінно-угорознавців
у Будапешті**

Фінно-угрознавство виникло спочатку як напрям лінгвістичної науки і лише наприкінці XIX ст. розпочалися дослідження в галузі фольклору і мистецтва фінно-угорських народів. Окремі спроби залучення археологічного матеріалу для розробки проблем стародавньої історії фінно-угорських племен (І. Аспелін, А. Тальгрен) не мали в той час успіху. Але розширення цих досліджень як у галузі лінгвістики, так і інших наук (археології, етнографії, історії, літературознавства, музикознавства), що особливо спостерігається за останнє півстоліття не лише в традиційних наукових центрах — Москві, Ленінграді, Хельсінкі, Будапешті, Талліні, але й в місцевих осередках, сприяло створенню в них (зокрема, в межах Радянського Союзу) ряду науково-дослідних інститутів. Передусім вони були створені в автономних республіках фінно-угорських народів (Карельській, Комі, Марійській, Удмуртській, Мордовській). В зв'язку з цим на певному етапі дуже зріс обмін інформацією про наукові досягнення і з'явилась потреба в координації методики вивчення у різних галузях науки для плідних порівняльних досліджень і постановки нових проблем.

Ініціаторами міжнародних конгресів фінно-угрознавців стали країни, де живе більшість цих народів,— Радянський Союз, Угорщина і Фінляндія. Перший конгрес відбувся в 1960 р. у Будапешті, наступні проводились через кожні п'ять років відповідно в Хельсінкі й Талліні. Нинішній, IV конгрес був скликаний в Будапешті 8—16 вересня 1975 р. Керує цією діяльністю Міжнародний комітет, у складі якого, крім представників країн-організаторів, є вчені з НДР, Швеції, Норвегії, Франції, США, ФРН, Чехословаччини, Головою IV конгресу був академік Дьюла Ортутаї — директор Інституту етнографії Угорської Академії наук.

IV конгрес був найбільш визначним, в його роботі взяли участь 702 науковці з 21 країни. Репрезентовані були майже всі європейські держави (НДР, ФРН, Швеція, Англія, Франція, Голландія, Італія, Польща, делегації яких налічували від 3 до 20 членів, Австрія, Бельгія, Чехословаччина, Данія, Ірландія, Югославія, Норвегія, Румунія тощо). Група представників з США мала у своєму складі 14 чоловік, а з Японії — 8. Найчисленнішими були делегації СРСР, Угорщини і Фінляндії, в кожному з яких входило до 200 членів. На конгресі зібралися вчені — представники всіх фінно-угорських народів.

Радянську делегацію очолював академік О. П. Окладников, Серед радянських археологів на запрошення оргкомітету конгресу прибули О. М. Бадер, В. Ф. Генінг, Л. Я. Крижевська, а також інші делегати з багатьох міст Радянського Союзу (з Москви, Йошкар-Оли, Іжевська, Казані, Куйбишева, Талліна, Петрозаводська та ін.).

До того, як конгрес розпочав свою роботу, було видано повні тексти всіх пленарних і основних секційних доповідей¹ та тези деяких доповідей на спеціальні й вільні теми. Всього було проведено 36 засідань і заслухано 153 виступи.

Основна мета конгресу, як її сформулював Д. Ортутаї,— огляд порівняльних історичних досліджень сучасного фінно-угрознавства, обговорення нових методів, постановка проблем. Однак фінно-угрознавство дає можливості і для ширших методологічних розробок в усіх науках. Далі він вказав, що саме фінно-угорські мови та їх історія, динамізм суспільного розвитку, відмінності в культурі фінно-угорських народів, як відомо, відкривають можливості для зіставлення процесу історичного розвитку мови, етнічного характеру культури, історії їх суспільств.

На пленарному засіданні особливий інтерес викликала доповідь Куста Вілкунна (Фінляндія) «Мовні, етнічні, культурні межі». Доповідач виходив з головної тези, що мовні і культурні межі не збігаються, хоч ці явища тісно пов'язані в зоні поширення етносу, особливо на центральних територіях його розселення. Ці межі, проте, часто розпливчасті. Так, мовні проходять по білінгвістичній зоні, де все ж відомо, яка мова рідна, натомість культурні складаються з багатьох явищ, що й викликає значні труднощі в їх співвідношенні з етносами. В дискусії з цього питання взяли участь Л. М. Терентьева, А. Х. Халіков, М. М. Чебоксаров (СРСР), І. Ерделі, Б. Гунда (Угорщина) та ін.

Тематичні засідання проводились по секціях — мовознавчій, етнографічній, археолого-історико-антропологічній і літературній.

На засіданні мовознавчої секції інтерес викликала доповідь Б. О. Серебренникова (СРСР)². Як відомо, на основі теорії прамови історики висунули ідею генеалогічного

дерева походження та формування окремих народів в межах мовних сімей, але вона останнім часом неодноразово зазнавала гострої критики. Доповідач, розглянувши історію питання і критичні зауваження з приводу ідеї прамови, прийшов до висновку, що сучасна компаративістика враховує з відповідними корективами теорії хвиль, субстрату, змішування мов і ареальної лінгвістики та використовує прамовні схеми як моделі, особливо необхідні в історичних дослідженнях мов. Основним завданням, вказав він, є не вивчення історії прамови, яка реконструюється, а реконструювання стану прамови, що безпосередньо передувє її розпаду. Прамовні моделі можуть дати цілісне уявлення про окремі епохи в розвитку мов.

Одне з засідань археолого-історико-антропологічної секції було присвячене проблемі південних зв'язків приуральських культур за доби пізнього кам'яного віку. Постановка цієї теми пов'язана з гіпотезою про середньоазійське походження предків фінно-угорських народів, запропонованою С. П. Толстовим і розвинутою В. Н. Чернецовим на підставі схожості неолітичної кельтемінарської культури з культурами Уралу. Цій темі була присвячена доповідь Л. Я. Крижевської³ (Ленінград), де на матеріалах, головним чином, неоліту, було показано культурну взаємодію і вплив середньоазійської (кельтемінарської) етнокультурної області на традиції населення Південного Уралу у виробництві кераміки і крем'яних знарядь. Автор вважає, що можна виділити два типи південних зв'язків уральських культур — етнокультурні й господарсько-економічні. Перші сягають доби мезоліту і в неоліті стають традиційними для Південного Зауралля, культура якого входить у коло споріднених південних культур. Ці останні мали посередній вплив на культури Середнього Зауралля та Приуралля, в тому числі на формування стародавніх і сучасних народів фінно-угорської мовної спільності.

На засіданні, присвяченому темі «Виникнення відтворюючого господарства і фінно-угри», обговорювалась доповідь О. П. Смирнова⁴ (Москва), де було дано огляд археологічних матеріалів лісостепової зони Європейської частини СРСР, які пов'язані з фінно-угорськими старожитностями. Про результати новітніх досліджень з вказаної теми повідомили радянські археологи С. В. Ошибкіна, Р. Д. Голдіна та М. Ф. Жиганов. Методологічні зауваження з цього питання висловив А. Барта (Будапешт).

Особливу увагу привернула тема «Заселення угорцями сучасної території та його передумови». У засіданні взяло участь понад 70 чоловік і було заслухано 15 доповідей, повідомлень і виступів. Ця тема фактично порушувала проблему етиогенезу угорського народу. Традиційна точка зору, яка склалась ще в буржуазній угорській історіографії, ґрунтується на факті переселення так званих угрів Арпада в 896 р. у Подунав'я із Східної Європи.

З основною доповіддю виступив професор Будапештського університету Дьюла Ласло⁵. Він відзначив, що в результаті досліджень останніх десятиріч виявився ряд суперечностей у трактуванні ранньої історії угрів. Крім того, автор вважає, що на сучасному етапі розвитку наукових знань необхідно розробити метод комплексного підходу до розв'язання даної проблеми, залучаючи з цією метою різні науки: історію, археологію, мовознавство, антропологію, народне мистецтво, етнографію, зоологію, ботаніку та ін. До недавнього часу в широких масштабах питання походження угрів розробляли лише історики й філологи. Аналіз археологічних етнографічних, антропологічних та інших матеріалів привів автора до висновку про «подвійний» характер культури угорців X—XI ст. і про наявність культурних шарів, пов'язаних з осілим землеробським і кочовим скотарським населенням. Д. Ласло вважає, що угромовні угорці (оногури) з'явилися на Дунаї вже в 670 р.

Під час обговорення доповіді у виступах А. Рона-Таш (м. Сегед, УНР) А. Барта (Будапешт), М. Русу (Румунія), Д. Шинора (Блюмінгтон, США), В. Ф. Генінга (Київ) відзначалась плідність ідей Д. Ласло, які є узагальненням великого різноманітного матеріалу, але не знімають суперечностей і неясностей у трактуванні джерел.

На засіданні секції було порушено також тему традиційних пошуків «Великої Угорщини» — прабатьківщини угрів Арпада. З доповідями виступили Р. Г. Кузєєв і Т. М. Гаріпов («Magna Hungaria і стародавня Башкирія») та Е. А. Халікова («Ранні угри у Східній Європі»). Перші автори на підставі джерел та вивчення етніміки вважали можливим локалізувати Велику Угорщину та стародавню Башкирію на певній території між Уралом та Волгою, причому башкирська зона мала частково сягати за межі угорської в районі Бугульминської височини. Це й може свідчити на користь того, що згадана територія була первісно заселена уграми, а потім башкирами, які асимілювали решту угрів після переселення частини їх на Захід. При цьому доповідачі вважають встановленим той факт, що мадярські племена жили в другій половині I тисячоліття між Уралом та Волгою і умовно називають зазначену область «Великою Угорщиною».

Більш категорично розвинула цю теорію Е. А. Халікова, яка продемонструвала знахідки з могильника Великі Тігани в Татарії, близькі до матеріалів угорських могильників X ст. Спільні елементи в поховальному обряді, речах, жіночому вбранні дають підставу, на думку автора, вперше засвідчити наявність пам'яток мадярських племен, які залишили близько 830 р. Прикам'я і через 60—70 років оселились у Подунав'ї. Доповідач об'єднує Тіганський могильник з пам'ятками кушаренківського типу в Південному Прикам'ї, які й окреслюють територію «Великої Угорщини».

У присвячених цим доповідям виступах А. Барта, Ч. Балінта, І. Фодора (Будапешт) відзначалась недостатня вироблена методика порівняння прикамських і угорських матеріалів і слабкість аргументації. Критичні зауваження були висловлені В. Ф. Генінгом, який вказав, що Е. А. Халікова ігнорує ряд відомих фактів.

По-перше, археологічні пам'ятки кінця I тисячоліття у Південному Прикам'ї здебільшого містять змішані матеріали, і кушнарєнківський тип у них не поодинокий і не переважний. Пов'язуючи цей тип з мадьярами Арпада, які пішли в IX ст. на Захід, доповідач ізолює серед населення, що склалось органічно, якусь одну групу, визначаючи її спільність лише в плані походження. По-друге, близькість кушнарєнківського типу Прикам'я встановлена на підставі знахідок специфічної кераміки з фігурно-штампованим орнаментом. Але такої кераміки зовсім немає як у могильниках, так і на поселеннях мадьяр X ст. на території Угорщини. І нарешті для порівняльного аналізу великогіганських та кушнарєнківських поховань, з одного боку, і угорських могильників IX—X ст., з другого, необхідно спочатку дати чіткі типологічні характеристики кожної групи. Однак у доповіді цього немає, і більшість наведених аналогій досить поверхові.

Повідомлення Г. А. Архіпова, В. О. Семенова та Е. П. Казакова були присвячені виявленню в археологічних матеріалах елементів культур, які тією чи іншою мірою можна пов'язати з уграми.

Цікавими були екскурсії, організовані для учасників археолого-історико-антропологічної секції. Вони відвідали Вишеград і Естергом, де збереглись залишки середньовічних угорських міст, а також оглянули місця розкопок римського поселення Горсія, побували на озері Балатон, та в ряді музеїв та міст, ознайомились з пам'ятками стародавньої і середньовічної архітектури.

Делегатам Конгресу було вручено виданий Угорською Академією наук довідник⁵, який містить опис її структури і детальний перелік наукових установ республіки, що ведуть дослідження в галузі фінно-угрознавства: інститутів академії (мовознавства, етнографії, музикознавства, археології, історії, літератури), університетів і вищих шкіл, бібліотек та музеїв. Тут наведено дані з історії тієї чи іншої установи, відомості про наукові досягнення та проблематику, яку вона розробляє, про основні видання тощо. Наприкінці додано біографічні довідки, що стосуються сучасних угорських вчених — фінно-угрознавців.

---

¹ Congressus Quartus Internationalis Finno-Ugeistorunn. Budapest, 1975, p. 1.

² *Серебрянников Б. А.* Праязык как необходимая модель, с. 61—69.

³ *Крижевская Л. Я.* Южные связи уральских культур в эпохах позднего каменного века.— Там же, с. 161—179.

⁴ *Смирнов А. П.* Возникновение производящего хозяйства и финно-угры, с. 181—193.

⁵ *Sy Jaszló.* Die ungarische Landnahme und ihre Vorezeigniss (Über die Forschungen zur Landnahme der Ungarn).— Congressus Quartus..., с. 195—208.

⁶ Forschungsstätten für Finno-Ugristik in Ungarn. Budapest, 1975.